

Згама А. О.,

*к. ю. н., ст. викладач кафедри цивільного та господарського права
і процесу Міжнародного гуманітарного університету*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті досліджуються питання правової природи мирової угоди у господарському процесі, проаналізовано порядок її укладення, визначаються умови та особливості затвердження мирової угоди господарським судом.

Ключові слова: господарський процес, господарське процесуальне законодавство, господарський суд, мирова угода, повноваження, диспозитивність.

Постановка проблеми. Проведені останнім часом дослідження як теоретиками, так і практиками продемонстрували значимість ролі інституту мирової угоди в правовому механізмі впливу на економічні конфлікти сторін. В усіх правових країнах світу намітилася тенденція до впровадження спрощених судових процедур і полегшення доступу до правосуддя. Зокрема, на вищезазначене звернув увагу Комітет Міністрів Ради Європи в своїй рекомендації від 14.05.1981 р. № R (81) 7 [1], в якій вказується про доцільність прийняття заходів щодо полегшення або заохочення примирення сторін або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження або в ході розгляду.

Наразі постає проблема стимулювання сторін до укладення мирової угоди. Адже мирова угода заслуговує більш широкого застосування, що викликано потребами сучасної економічної системи. На сьогодні не повністю відображено весь спектр існуючих особливостей даного правового інституту, що свідчить про необхідність додаткових досліджень в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Інститут мирової угоди має довгу історію свого розвитку, зазнавши розквіту в дореволюційний період. У ті часи мировій угоді як різновиду матеріально-правових угод присвячується цілий ряд робіт. Зокрема, поняттю, сутності мирової угоди була приділена увага з боку Є. В. Васьковського, Г. Денбурга, Г. Ф. Шершеневича тощо. За радянських часів інститут мирової угоди досліджувався М. А. Гурвичем, П. Ф. Єлісейкіним, І. Г. Побірченком та багатьма іншими вченими. У сучасний період безперечно вагоме значення мають праці О. А. Беляєвич, О. Г. Бортнік, О. П. Подцерковного, Л. С. Феденяк тощо. Серед сучасних зарубіжних досліджень мирової угоди як правового інституту заслуговують на увагу монографії російської вченої М. О. Рожкової «Мирова угода в арбітражному суді: проблеми теорії і практики» та «Мирова угода: використання в комерційному обороті».

Тому метою даної статті є з'ясування правової природи мирової угоди у господарському процесі, дослідження порядку укладення мирової угоди сторонами та виявлення пов'язаних з цим особливостей.

Викладення основного матеріалу. Поняття мирової угоди у господарському процесі є визначеним на законодавчому рівні тільки в процедурі банкрутства. Так, відповідно до ст. 77 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від у редакції Закону України від 22.12.2011 р. № 4512-VI мировою угодою є домовленість між боржником та кредиторами стосовно відстрочки та /або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами [2]. ЦК України [3] та ГК України [4] взагалі не містять норм про мирову угоду.

У дореволюційній цивілістиці під мировою угодою розуміли договір про усунення спірності правовідношення шляхом взаємних поступок [5, 363]; договір, в силу якого контрагенти зобов'язуються до взаємних прав та обов'язків [6, 497-498] або угоду, метою якої є усунення, за допомогою взаємних поступок сторін, невизначеності якого-небудь права чи сумнівів у його здійсненності [7, 285-286].

У сучасній юридичній літературі мировою угодою називають укладену сторонами й затверджену судом угоду, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних уступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними. Це розпорядчий документ сторін як процесуального, так і матеріального права, оскільки, укладаючи мирову угоду, сторони розпоряджаються своїм процесуальним, а також суб'єктивним матеріальним правом і охоронюваним законом інтересом [8].

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса пропонують розглядати мирову угоду як двосторонню угоду між позивачем та відповідачем, при укладенні якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах [9, 144].

М. О. Рожкова, авторка сучасних фундаментальних праць, присвячених дослідженню інституту мирової угоди, визначає її як договір, що укладається сторонами з метою захисту своїх суб'єктивних прав, в силу якого сторони зобов'язуються надати зустрічне задоволення для недопущення виникнення (або врегулювання такого, що вже розпочався) спору між ними [10,

172]. Угоди, спрямовані на захист прав, можна розглядати як самостійну категорію угод незалежно від того, впливають вони на динаміку матеріального правовідношення чи ні. Такі угоди поділяються на два види: ті, що встановлюють, змінюють або конкретизують форму захисту права (наприклад, арбітражна угода); ті, що встановлюють, змінюють або конкретизують спосіб захисту права (наприклад, угода про санкції за невиконання договору, мирова угода) [11, 37-40].

Враховуючи вищезазначене, напрошується висновок про те, що погляди вчених різняться у тому, що одні говорять про мирову угоду як про договір, інші відстоюють позицію процесуальної правової природи мирової угоди, а треті – змішаної правової природи цього правового інституту.

Маємо переконання, що мирова угода все ж таки має як матеріально-правову, так і процесуально-правову природу. Адже право на врегулювання спору власними зусиллями є елементом правоздатності суб'єктів матеріальних правовідносин, в той же час як процесуальним правом буде право сторін господарського процесу на укладення мирової угоди.

Процесуальна мирова угода відрізняється від цивільно-правової (позасудової) мирової угоди тим, що: 1) вона стосується спірного правовідношення, яке вже стало предметом судового процесу; 2) здійснюється в присутності суду, іноді за його участю або принаймні доводиться до відома суду; 3) для неї встановлені особливі форми укладення. Процесуальна мирова угода є, по суті, тим самим, що й цивільно-правова, а тому умови її дійсності повинні обговорюватися за нормами матеріального права і лише форма та процесуальні наслідки мають визначатися процесуальними нормами [5, 363].

В цьому контексті слід погодитися з М. А. Гурвичем, що мирову угоду не можна називати процесуальним договором: вона є більш складним юридичним фактом, який утворюють власне договір (як цивільно-правова угода) та елементи процесуального значення [12, 125].

В матеріально-правовому аспекті мирова угода має відповідати вимогам, встановленим господарським та цивільним законодавством, оцінюватися судом з урахуванням норм насамперед ст. 207 ГК України, ст. ст. 13, 203, 215 ЦК України. У процесуальному аспекті мирову угоду варто розглядати як засіб впливу на динаміку судового розгляду справи [13, 135-137]. Дійсно, серед підстав для припинення господарським судом провадження у справі законодавець наводить й таку як затвердження господарським судом мирової угоди, укладеної сторонами.

Таким чином, мирова угода є складним правовим явищем, до якого входить договір як угода матеріального права та ряд елементів процесуального характеру. По суті, це своєрідний матеріально-правовий спосіб захисту суб'єктивного права, поєднання матеріально-

правової угоди і спеціально встановлених законом процесуальних дій.

Питання мирової угоди в господарському судочинстві врегульовані ст. 78 ГПК України [14], відповідно до якої умови мирової угоди сторін викладаються в адресованих господарському суду письмових заявах, що долучаються до справи. Ці заяви підписуються відповідно позивачем, відповідачем чи обома сторонами. До затвердження мирової угоди сторін господарський суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи є повноваження на вчинення цих дій у представників сторін. Мирова угода може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмету позову. Про затвердження мирової угоди сторін господарський суд виносить ухвалу, якою одночасно припиняє провадження у справі.

Отже, мирова угода укладається в письмовій формі сторонами або їх представниками. Причому умови мирової угоди сторін викладаються та підписуються ними в адресованих господарському суду письмових заявах, що долучаються до справи.

У п. 3.19 постанови «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18 [15] Вищий господарський суд України вказує, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма правами позивача, і отже, вправі укласти мирові угоди на загальних підставах.

Відповідно до ст. 29 ГПК України прокурор, який бере участь у справі, не має права на укладення мирової угоди, навіть не дивлячись на те, що користується всіма правами сторін. З цього приводу слушно зауважив О. П. Подцерковний, що мирова угода може призводити до поступок з боку сторін, а отже, вони мають характер оперативної діяльності та мають бути безпосередньо вчинені сторонами [16, 175].

Представник сторони повинен мати повноваження на укладення мирової угоди від її імені, про що обов'язується в довіреності або іншому документі, що підтверджує повноваження представника.

Мирова угода має бути затверджена господарським судом, про що вказується в постановленій ним ухвалі. В ухвалі про затвердження мирової угоди в резолютивній частині докладно й чітко викладаються її умови, вирішується питання про розподіл між сторонами судових витрат. Цією ж ухвалою припиняється провадження у справі.

Затвердження судом мирової угоди з одночасним припиненням провадження у справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією і не може розглядатися як два самостійних акти – окремо щодо затвердження мирової угоди і щодо припинення провадження. Господарський суд не має права самостійно змінювати умови затвердженої ним мирової угоди сторін, навіть у випадку, коли на це є згода самих сторін.

Ст. 78 ГПК України не містить чіткої вказівки щодо перевірки господарським судом відповідності мирової угоди вимогам закону. Водночас правильно зазначає Вищий господарський суд України у п. 3.19 своєї постанови «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18, що господарський суд не повинен затверджувати мирову угоду, якщо вона не відповідає закону, або за своїм змістом вона є такою, що не може бути виконана у відповідності з її умовами, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору. Мирова угода не може вирішувати питання про права і обов'язки сторін, які можуть виникнути у майбутньому, а також стосуватися прав і обов'язків інших юридичних чи фізичних осіб, які не беруть участі у справі або, хоча й беруть таку участь, але не є учасниками мирової угоди. Укладення мирової угоди неможливе і в тих випадках, коли ті чи інші відносини однозначно врегульовані законом і не можуть змінюватись волевиявленням сторін.

Господарський суд повинен мати право не затверджувати мирову угоду, що певною мірою не відповідає принципу диспозитивності, проте слугує гарантією захисту інтересів інших осіб. Адже мирова угода не може бути направлена проти прав та законних інтересів інших осіб та суперечити чинному законодавству.

З цього приводу цікавим є досвід Німеччини. Так, § 160 ЦПК цієї країни визначає, що про укладення мирової угоди має зазначатися у протоколі судового засідання. При цьому для укладення мирової угоди необхідна наявність певних передумов: 1) дотримання вимог, передбачених цивільним процесуальним правом для вчинення процесуальних дій, а також вимоги, що пред'являються матеріальним правом для укладення цивільно-правової угоди; 2) мирова угода повинна бути укладена в суді під час розгляду спору; 3) мирова угода укладається тільки за згодою сторін; 4) мирова угода може включати тільки ту частину предмета спору, щодо якої сторони розпорядилися [17, 317]. Як бачимо, в процедурі укладення мирової угоди німецьке законодавство не вимагає взагалі визнання її судом. Відповідно до ч. 1 ст. 106 ГПК України ухвала господарського суду про затвердження мирової угоди може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення місцевого господарського суду.

Зазначимо, що мирова угода може бути укладена і у процесі виконання судового рішення, що передбачено ст. 121 ГПК України. Зокрема, така ухвала подається на затвердження господарському суду, який прийняв відповідне судові рішення. Про затвердження мирової угоди господарський суд виносить ухвалу.

Особливістю мирової угоди, укладеної на стадії виконання судового рішення, є те, що в результаті її затвердження, провадження у справі не може бути припинено на підставі ст. 80 ГПК України. Відпо-

відне затвердження має безпосереднє значення лише для виконавчого провадження з погляду відстрочення, розстрочення чи зміни способу виконання судового рішення згідно з положеннями Закону України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. № 606-XIV [18, 78-83].

У мировій угоді передбачаються дві групи умов: обов'язкові та факультативні. Обов'язковими умовами є пункти щодо умов, розміру і строків виконання зобов'язань обома сторонами або однією стороною перед іншою. Крім обов'язкових умов, мирова угода може містити й факультативні умови, наприклад, про відстрочку або розстрочку виконання зобов'язань, уступку права вимоги, визнання боргу або зменшення його розміру тощо.

Умови мирової угоди повинні безпосередньо стосуватися предмета позову, що виключає зазначення в ній дій, коштів чи майна, які не відносяться до цього предмета. У зв'язку з цим не можуть включатися до мирової угоди умови щодо застосування неустойки (штрафу, пені) за невиконання її умов.

Умови мирової угоди мають бути чітко й неоднозначно викладеними з метою запобігання непорозумінню при їх виконанні у майбутньому. З цього приводу в юридичній літературі наголошувалося, що суд повинен звернути особливу увагу на чіткість і зрозумілість умов мирової угоди з тим, щоб вони не створювали спорів при їх виконанні [8].

Висновки. Мирова угода є матеріально-правовим способом захисту суб'єктивного права, у якій поєднуються матеріально-правові угоди і спеціально встановлені законом процесуальні дії, та характеризується такими ознаками: метою укладення мирової угоди є врегулювання спору між сторонами на основі взаємних компромісів; суб'єктами мирової угоди – сторони самого спору; предметом – коло прав і обов'язків сторін спору; мирова угода укладається в межах предмету спору, не порушує прав та законних інтересів інших осіб.

Господарським процесуальним законодавством не передбачена можливість зміни чи розірвання мирової угоди, відсутній чіткий порядок укладення і примусового виконання умов мирової угоди, мотивування відмови господарського суду затвердити мирову угоду, не врегульовано питання істотних умов цієї угоди, що не сприяє широкому застосуванню такого правового механізму врегулювання спорів як мирова угода, що й має бути враховано законодавцем при модернізації ГПК України.

Література:

1. Рекомендация Комитета Министров Совета Европы государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14.05.1981 г. № R (81)7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ у редакції Закону України від 22.12.2011 р. № 4512-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, 19-20, 21-22. — Ст. 144.
5. Васильовский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васильовский. — М.: Зерцало, 2003. — 464 с.
6. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. — СПб, 1907. — 815 с.
7. Дернбург Г. Пандекты. Обязательное право / Г. Дернбург. — 3-е изд. — М., 1911. — 412 с.
8. Фединак Л. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання / Л. Фединак // Право України. — 2003. — № 4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravoznaves.com.ua/period/chapter/2/25/881>
9. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак; за заг. ред. С. Я. Фурси. — К.: Фурса С. Я.; КНТ, 2007. — 1088 с.
10. Рожкова М. А. Основные понятия арбитражного процессуального права / М. А. Рожкова. — М.: Статут, 2003. — 400 с.
11. Рожкова М. А. Мировая сделка: использование в коммерческом обороте / М. А. Рожкова. — М.: Статут, 2005. — 572 с.
12. Советский гражданский процесс / под ред. М. А. Гурвича. — М.: Высшая школа, 1975. — 399 с.
13. Беяневич О. А. Процесуальні аспекти укладення мирової угоди в господарському суді / О. А. Беяневич // Вісник господарського судочинства. — 2007. — № 2. — С. 135-139.
14. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.
15. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: постанова Вищого господарського суду України від 26.12.2011 р. № 18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>
16. Господарське процесуальне право: підручник / за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. — Х.: Одісея, 2012. — 400 с.
17. Гражданский процесс зарубежных стран / С. А. АLEXИНА, А. Г. ДАВТЯН, М. Э. МИРЗОЯН, В. Ю. КУЛАКОВА. — М.: Велби, Проспект, 2008. — 480 с.
18. Святогор О. Застосування мирової угоди в господарському процесі та виконавчому провадженні: окремі аспекти / О. Святогор // Право України. — 2003. — № 1. — С. 78-83.

Згама А. А. Некоторые аспекты заключения мирового соглашения в хозяйственном процессе

Аннотация. В статье исследуются вопросы правовой природы мирового соглашения в хозяйственном процессе, проанализирован порядок его заключения, определяются условия и особенности утверждения мирового соглашения хозяйственным судом.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, хозяйственное процессуальное законодательство, хозяйственный суд, мировое соглашение, полномочия, диспозитивность.

Zgama A. Some aspects of conclusion of amicable agreement in commercial proceeding

Summary. The paper examines the problems connected with the legal nature of amicable agreement in commercial proceeding, the order of its conclusion is analyzed, terms and features of claim of amicable agreement are determined by commercial court.

Keywords: commercial proceeding, commercial procedure legislation, commercial court, amicable agreement, powers, disposition.